

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528) www.economy.nayka.com.ua | № 12, 2018 | 27.12.2018 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2018.12.98](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.98)

УДК 336.63

*Д. В. Нікитенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне
ORCID 0000-0003-4989-0879*

ЗАГРОЗИ ІНВЕСТИЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

*D. V. Nikytenko
candidate of economic sciences, associate professor
National University of Water and Environmental Engineering*

THREATS OF THE INVESTMENT SECURITY OF THE STATE: ESSENCE AND CLASSIFICATION

У статті досліджено сутність та класифікація загроз інвестиційній безпеці держави, що дасть змогу вчасно їх ідентифікувати, верифікувати і тим самим знизити ризики їх загострення, а також дасть змогу попередити їх виникнення у майбутньому. Зазначено, що численні загрози, притаманні різним сферам суспільства, мають тісний та безпосередній зв'язок із загрозами інвестиційній безпеці. Розглядаючи загрози в інвестиційній сфері як деструктивний вплив на реалізацію економічних інтересів суб'єктів інвестиційного процесу, виокремлені типи загроз за сферою їх походження та за ієрархічним рівнем. Відсутність своєчасності у виявленні та усуненні загроз призводить до несвоечасності в (1) ідентифікації проблем, (2) виявленні зміни важливих тенденцій та (3) у виникненні і активізації впливу окремих чинників – стимуляторів або ж дестимуляторів інвестиційної активності.

Визначено, що вирішення завдань на попередження та протидію загрозам можливе через інституціоналізацію інвестиційної безпеки як системи через формування (1) інститутів (формальних та неформальних), на підставі яких була б можливість забезпечити якісне планування розвитку ситуації, впроваджувати заплановані зміни, а також гарантувати незворотність цих процесів; (2) елементів, стійких до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, характеризуються високим рівнем природності (а не штучного впливу з боку владних структур, економічних агентів – монополістів, інших суб'єктів) та резистентності до загальної політико-економічної ситуації в країні, дії факторів глобалізації тощо.

The article explores the essence and classification of threats to the investment security of the state. A detailed classification of threats that directly or indirectly affects investment security is given. This will enable them to be identified, verified in a timely manner and thus reduce the risks of their exacerbation through timely response, and will prevent them from occurring in the future. It is noted that numerous threats, inherent in various spheres of society, have a close and direct connection with the threats to investment security. Considering the threats in the investment sphere as a destructive influence on the realization of the economic interests of the subjects of the

investment process, the types of threats are identified according to their origin and at the hierarchical level. In the sphere of origin, there are threats (1) in the functioning of the sphere of investment infrastructure, (2) associated with the implementation of direct investment, (3) associated with the inability to attribute the results of investment activity and (4) related to the institutionalization of the environment, which would ensure the effective functioning of the spheres of the previous blocks. The lack of timeliness in detecting and eliminating threats leads to a lack of timeliness in (1) identification of problems, (2) the identification of changes in important trends, and (3) the emergence and intensification of the impact of individual factors - stimulators or disincentives to investment activity.

It is determined that solving problems for prevention and counteraction to threats is possible through the institutionalization of investment security as a system through the formation of (1) institutes (formal and informal), on the basis of which it would be possible to provide qualitative planning for the development of the situation, to implement the planned changes, and to guarantee the irreversibility of these processes; (2) elements resistant to the impact of internal and external threats are characterized by a high degree of naturalness (and not by artificial influence from the power structures, economic agents - monopolists, other subjects) and resistance to the general political and economic situation in the country, the factors of the factors globalization and so on.

Ключові слова: *інвестиції; інвестиційна безпека; загрози; інституціоналізація інвестиційної безпеки; ризик.*

Key words: *investments; investment security; threats; institutionalization of investment security; risk.*

Постановка проблеми. Інвестиційна безпека справедливо вважається однією з найбільш важливих складових економічної безпеки держави, у значній мірі виступає чинником зміцнення засад національної безпеки. А інвестиційне середовище та інвестиційний клімат є ключовим для прийняття управлінських рішень щодо інвестування як вітчизняних, так і іноземних суб'єктів господарювання. Наявність загроз інвестиційній безпеці за відсутності системного розуміння реалізації комплексної стратегії забезпечення безпеки в цій сфері призводить до серйозних негативних наслідків для нашої держави, ітеруючи та поглиблюючи їх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність, визначення факторів формування та механізмів управління інвестиційною безпекою як складової економічної безпеки держави є предметом дослідження в роботах провідних вітчизняних та зарубіжних вчених: О. Барановського [1], В. Кириленка [2], С. Мошенського [3], А. Сухорукова [4], З. Варналія [5] та інших. Разом з тим, ускладнення процесу розвитку соціально-економічних систем та пов'язане з цим проявлення нових та загострення існуючих загроз зумовлює необхідність подальшого розвитку науково-методичних підходів моніторингу, ідентифікації та попередження загроз для забезпечення інвестиційної безпеки держави.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча методологічний інструментарій оцінювання рівня інвестиційної безпеки на сьогодні в цілому сформовано, проте дискусійними залишаються питання оцінки загроз інвестиційній безпеці та механізм та інструментарій вчасної ідентифікації та протидії цим загрозам.

Постановка завдання. Метою статті є ідентифікація загроз інвестиційній безпеці та визначення шляхів їх протидії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття безпеки є висхідним і базовим, родовим для системи понять: національна безпека – економічна безпека – інвестиційна безпека. Говорячи про безпеку, варто розуміти, що йдеться мова не лише про стан захищеності інтересів (національних, економічних та інших) від внутрішніх і зовнішніх загроз, але й гарантованість створення державними та недержавними інституціями сприятливих умов для їх прогресуючого розвитку, джерел добробуту народу комплексом заходів, зокрема й силових (коли йдеться мова про національні інтереси) [6, с. 429-432]. Її не можна розглядати відірвано від контексту відповідних інтересів, тому що між ними є тісний прямий та зворотний зв'язок. Інтереси, з одного боку, визначають політику та механізм забезпечення безпеки (прямий зв'язок), і з іншого – за неналежного забезпечення каналами зворотного зв'язку передають інформацію до системи безпеки для корекції алгоритму управління.

Активне дослідження великої кількості питань економічної безпеки призвело до виокремлення в її структурі певних складових, які поступово стають самостійним предметом дослідження вчених. Серед цих складових виокремлюють інвестиційну безпеку. У попередніх роботах ми розглядали типологізацію видів інвестиційної безпеки за базовою критеріальною ознакою – рівень у системі ієрархії: нанорівень (інвестиційна

безпека особистості), мікрорівень (інвестиційна безпека суб'єкта господарювання), мезорівень (інвестиційна безпека регіонів, галузей), макрорівень (інвестиційна безпека держави) і мегарівень (глобальна інвестиційна безпека) [7; 8, с. 171-173].

На відміну від ризику, який є основою підприємницької (інвестиційної) діяльності та який може сприяти отриманню прибутків, загрози, якщо вони виникають, за своєю природою спричиняють тільки збитки. Аналізуючи суть безпеки, необхідно враховувати її зв'язок із загрозами, оскільки суттєвим (хоч і не єдиним) аспектом безпеки є її відсутність. Позитивне трактування розглядає безпеку як процес створення умов для гарантування збереження, існування, можливості та свободи розвитку суб'єкта. Якщо в першому випадку безпеку розглядаємо в протиставленні загрозам, то в другому – як діяльнісний підхід суб'єкта в забезпеченні безпеки. Безпека є «...постійним суспільним процесом, у межах якого суб'єкти прагнуть вдосконалити механізми, що запевняють їм відчуття безпеки» [9, с. 198-199]. З огляду на те, що загрози впливають на ланцюжок «інвестиційна безпека – економічна безпека – національна безпека», перешкоджаючи нормальному розвитку економічної системи, детальна класифікація загроз інвестиційній безпеці дасть змогу вчасно їх ідентифікувати, верифікувати і тим самим знизити ризики їх виникнення, а в разі навіть виникнення певної загрози реалізація запобіжних заходів нейтралізує її і дасть змогу попередити виникнення потенційних загроз у майбутньому.

Загрози як і безпека є об'єктивним явищем. Абсолютна безпека можлива лише в ідеальних умовах визначеності та поінформованості. А оскільки абсолютну визначеність забезпечити в економічному середовищі через непостійність і гетерогенність інтересів сукупності економічних агентів неможливо, то цей факт сприятливий для виникнення та розвитку загроз, посилення їх дестабілізуючого впливу на об'єкт та ускладнення процесу формування економічної та, зокрема, інвестиційної безпеки. До основних загроз, які прямо чи опосередковано впливають на інвестиційну безпеку, належать [10]:

- зниження інвестиційної та інноваційної активності (скорочення науково-технічного та технологічного потенціалу, досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку, що призводить до: (1) наростаючого науково-технологічного відставання України від розвинутих країн, (2) зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції як через брак імпорту прогресивних технологій виробництва, так і нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії, (3) вплив існуючих учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України та зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високотехнологічних підприємств, незадовільний рівень оплати науково-технічної праці, падіння її престижу, недосконалість механізмів захисту прав інтелектуальної власності);

- ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки через зниження професійного рівня суб'єктів прийняття рішень, поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності, що своєю чергою призводить до «тінізації» національної економіки та переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними;

- критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення;

- недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;

- неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;

- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;

- нестабільність у правовому регулюванні, зокрема податкових відносин;

- зростання кредитних ризиків;

- велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів.

Загрози, що притаманні різним сферам суспільства, мають тісний та безпосередній зв'язок із загрозами інвестиційній безпеці. Так, наприклад, така загроза соціальної та гуманітарної сфери як «зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків населення» безпосередньо впливає на реалістичну реалізацію загрози в економічній сфері – «скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку», адже в ланцюзі «ESTEEM» (акронім від синергитичного поєднання освіти (E – education), науки (S – science), техніки (T – technology), підприємництва (E – entrepreneurship), економіки (E – economy; environment) та управління (M – management)) освіта є базовим чинником подальшого розвитку науки, технологій, інновацій та відповідно якісних інвестицій [11, с. 56-58].

Крім того, що загрози визначаються як дія дестабілізуючих чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру, які можуть спричинити потенційні або реальні втрати для учасників процесу, вони можуть трансформуватися ієрархічно. Загрози різних ієрархічних рівнів взаємозалежні та взаємозумовлюють одна одну. Так, загрози інвестиційній безпеці індивідуальних суб'єктів перетворюються в загрози інвестиційній безпеці на мікрорівні, що, своєю чергою, трансформуються та укрупнюються на вищому ієрархічному рівні: відсутність фінансової грамотності в населення, використання ними готівки для розрахунків із постачальниками продукції та послуг спричиняє дефіцит й одночасно подорожчання фінансового ресурсу в банківській системі, що, своєю чергою, обмежує інвестиційні можливості суб'єктів господарювання.

Обмежений доступ до фінансових ресурсів стримує інвестиційну активність суб'єктів господарювання, зростання їх кількості та створення конкурентного середовища, унаслідок чого створюються передумови до монополізації галузі(-ей) та намаганням монополістів втримати свою економічну владу через втручання в законодавчий процес для запобігання його вдосконалення, тобто зростання рівня корупції. Як загальний висновок цього ланцюжка, відбувається обмежене зростання інвестиційних витрат в економіці через недопущення нових потенційних інвестиційних суб'єктів, що й спричиняє обмеження економічного зростання.

Основні загрози інвестиційній безпеці на різних ієрархічних рівнях представлено на рис. 1 [7]. На макро- та мезорівнях загрози інвестиційній безпеці є схожими і носять інституційний характер.

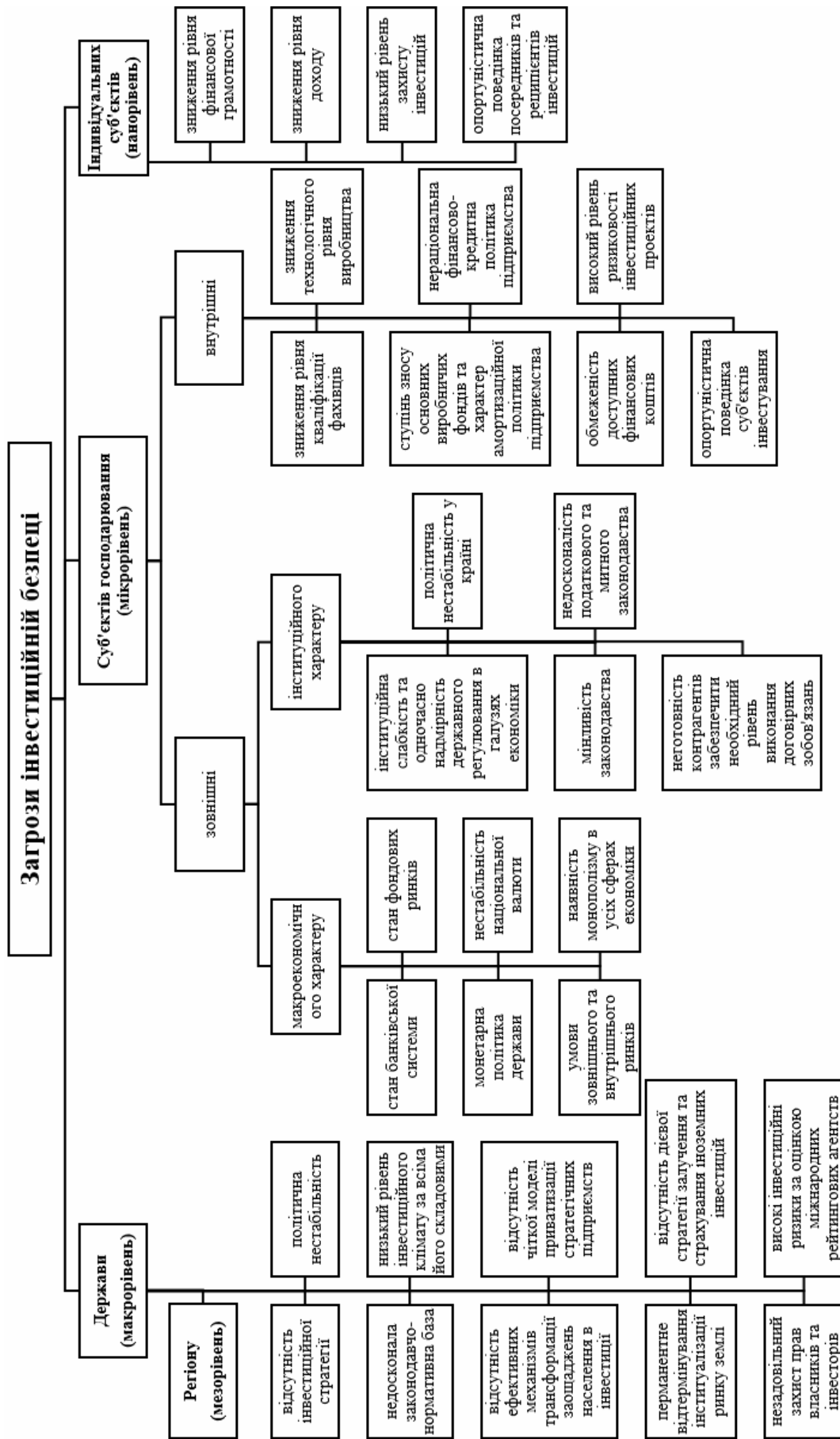

Рис. 1. Види загроз інвестиційній безпеці за суб'єктною ієрархією
 Джерело: авторська розробка

Щодо загрози інвестиційній безпеці на мікрорівні, то з певною часткою умовності їх можна розглядати як загрози економічній безпеці підприємства, оскільки інвестиційна діяльність є складовою господарської діяльності. До того ж загрози можуть бути розглянуті як внутрішні, так і зовнішні, серед яких загрози, пов'язані з періодичним переділом власності, боротьбою за контроль над активами, є найбільш значущими, особливо для іноземних інвесторів, які дуже чутливі до безпеки свого бізнесу. Щодо загрози інвестиційній безпеці індивідуальних суб'єктів, то до основних чинників, що впливають на прийняття інвестиційних рішень належать не тільки фінансові можливості (рівень доходу), але й можливість стратегічно управляти своїми наявними та потенційними у майбутньому фінансовими потоками. Нерозвиненість фінансового ринку та обмеженість в альтернативі сфер вкладання зумовлюють формування квазіінвестиційного середовища, яке полягає в переважанні поведінки ранд'є, девіантної поведінки інвестиційних суб'єктів в частині зростання рівня опортунізму, декапіталізацію сфери інновацій, основою яких є інтелектуальна власність та відповідно слабкий рівень її захисту.

Доповнення до загального списку загрози з джерелом походження на нанорівні формуватиме узагальнену систему індикаторів для комплексної оцінки інвестиційної безпеки держави та підвищення ефективності державної безпекової політики в інвестиційній сфері.

З огляду на сутність категорії «загрози» в інвестиційній сфері, як деструктивний вплив на реалізацію економічних інтересів суб'єктів інвестиційного процесу, можна виокремити типи загрози за сферою їх походження:

- загрози у функціонуванні сфери інвестиційної інфраструктури. Ця сфера забезпечує трансформацію інвестиційного потенціалу в інвестиційний ресурс, а загрози пов'язані з рівнем розвитку ринку інвестицій та механізмів його регулювання;

- загрози, пов'язані зі здійсненням безпосередньої інвестиційної діяльності як на стадії акумулювання, так і на стадії спрямування, що разом становить процес конверсії;

- загрози, пов'язані з неможливістю привласнити результати інвестиційної діяльності: відсутній захист прав суб'єктів інвестиційної сфери, криміналізація інвестиційної сфери, корупційна складова господарських операцій, недобросовісна конкуренція в інвестиційній сфері тощо;

- загрози, пов'язані з інституціоналізацією середовища, яке б забезпечило ефективне функціонування сфер попередніх блоків. Проблема ефективності інституційного середовища стосується процесу, що передують інвестиціям, безпосередньо інвестиційного процесу, процесу, пов'язаному з привласненням результатів інвестиційної діяльності та загальноінституційного процесу.

Усі загрози інвестиційній безпеці спричиняють негативні наслідки, а тому необхідним є їх своєчасне виявлення та усунення. Відсутність такої роботи призводить до несвоєчасності в (1) ідентифікації проблем, (2) виявленні зміни важливих тенденцій та (3) у виникненні і активізації впливу окремих чинників – стимуляторів або ж дестимуляторів інвестиційної активності. Саме під час моніторингу можна в режимі он-лайн ідентифікувати ті, чи інші адміністративні перешкоди інвестування, рейдерські атаки на об'єкти інвестиційної діяльності, неправомірні дії представників довільних структур, що стримують інвестиційний процес, об'єктивні проблеми з фінансуванням інвестиційних процесів або ж в системі відносин «інвестор (суб'єкт фінансової системи) – позичальник (суб'єкт провадження інвестиційної діяльності)».

Вирішення завдань на упередження та протидію загрозам можливе через інституціоналізацію інвестиційної безпеки як системи через формування (1) інститутів (формальних та неформальних), на підставі яких була можливість забезпечити якісне планування розвитку ситуації, впроваджувати заплановані зміни, а також гарантувати незворотність цих процесів, (2) елементів, які, закономірно, більш стійкі до впливу внутрішніх і зовнішніх загрози, характеризуються високим рівнем природності (а не штучного впливу з боку владних структур, економічних агентів – монополістів, інших суб'єктів) та резистентності до загальної політико-економічної ситуації в країні, дії факторів глобалізації тощо.

Висновки. Таким чином, забезпечення інвестиційної безпеки держави як синергетичного поєднання безпеки ієрархічної вертикалі можливе через упорядкування процесу ідентифікації загрози, їх оцінки та заходів реагування на підставі закріплених в рамках єдиної системи формальних і неформальних норм, характеристики та взаємозв'язки яких орієнтовані на повноцінну, комплексну і збалансовану, узгоджену між собою реалізацію функцій державного управління інвестиційною безпекою національної економіки. Важливість комплексного підходу у заходах забезпечення інвестиційної безпеки також полягає в тому, що загрозам притаманна трансформація з одного ієрархічного рівня на інший, ітеруючи та поглиблюючи її рівень.

Література.

1. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / О.І. Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014. – Т.1: Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. – 831 с.
2. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія / В.І. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.
3. Мошенський С.З. Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україні: вплив на інвестиційну безпеку держави: монографія / С.З. Мошенський. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 432 с.
4. Сухоруков А.І. Проблеми інноваційної безпеки України / А.І. Сухоруков // Економіка і прогнозування. - 2011. - № 2. - С. 63-81
5. Варналій З. С., Білик Р. Р. Економічна безпека та конкурентоспроможність регіонів України :

монографія. Чернівці : Технодрук, 2018. С. 112.

6. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : монографія. К.: Текст, 2003. С. 429–432.

7. Нікитенко Д. В. Інвестиційна безпека України: сутність та інституціональне забезпечення : монографія. Рівне : НУВГП, 2018. 376 с.;

8. Нікитенко Д. В. Основні проблеми інвестиційної безпеки та шляхи їх подолання. Актуальні проблеми економічної безпеки держави, регіону, підприємства : тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 травня 2017 р.) / упоряд. Л. М. Томаневич. Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 171–173.

9. Kukułka J. Nowe uwarunkowania i wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego Polski. *Wież i państwo*. 1995. № 1. S. 198–199.

10. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-15. Ст.ст. 6; 7. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/964-15>. (дата звернення: 16.08.2018).

11. Нікитенко Д. В. Роль громадянського суспільства в інституалізації моделі розвитку ESTEEM». Актуальні питання розвитку економічної науки та її вплив на становлення громадянського суспільства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Рівне, 20 квітня 2018 р.). Рівне: видавець О. Зень, 2018. С. 56-58.

References.

1. Baranovskyi, O. (2014). *Filosofiya bezpeky* [Philosophy of safety], UBS NBU, Kyiv, Ukraine.

2. Kyrylenko, V. (2005). *Investytsiyna skladova ekonomichnoyi bezpeky* [Investment component of economic security], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Moshenskyi, S. (2008). *Fondovyy rynek ta instytutsiynne investuvannya v Ukraini: vplyv na investytsiynu bezpeku derzhavy* [The stock market and institutional investment in Ukraine: the impact on the state's investment security]. ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.

4. Sukhorukov, A. (2011). “Problems of Innovation Security of Ukraine”, *Ekonomika i prohnozuvannya*, vol. 2, pp. 63-81.

5. Varnalii, Z. S. and Bilyk, R. R. (2018). *Ekonomichna bezpeka ta konkurentospromozhnist' rehioniv Ukrainy* [Economic Security and Competitiveness of the Regions of Ukraine]. Tekhnodruk, Chernivtsi, Ukraine.

6. Lipkan, V.A. (2003) *Teoretychni osnovy ta elementy natsional'noyi bezpeky Ukrainy* [Theoretical Foundations and Elements of National Security of Ukraine], Text, Kyiv, Ukraine.

7. Nikytenko, D.V. (2018). *Investytsiyna bezpeka Ukrainy: sutnist' ta instytutsiynne zabezpechennya* [Investment security of Ukraine: essence and institutional ensuring], NUWEE, Rivne, Ukraine.

8. Nikytenko, D.V. (2017). “Main problems of investment security and ways to overcome them”, *Tezy dopovidey uchasnykiv Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*. [Conference Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference], Vseukrayins'ka naukovo-praktychna konferentsiya [All-Ukrainian scientific-practical conference], LvVUUVS, Lviv, Ukraine, pp. 171-173.

9. Kukułka, J. (1995). “New conditions and dimensions of international security in Poland”. *Wież i państwo*, Vol. 1, pp. 198-199.

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine", Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/964-15>. (accessed 01 December 2018).

11. Nikytenko, D.V. (2018). “The Role of Civil Society in the Institutionalization of the ESTEEM Development Model”. *Materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Conference Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference], Vseukrayins'ka naukovo-praktychna konferentsiya [All-Ukrainian scientific-practical conference]. publisher O. Zen, Rivne, Ukraine, pp. 56-58.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2018 р.